

AIAG

L'Hospici de Girona i la plaça de l'Hospital, a finals del segle passat.

Els sobrenoms a l'Hospici de Girona

JOSEP M.T. GRAU I PUJOL
ROSER PUIG I TÀRRECH

Si bé des de l'edat mitjana existia l'obra de caritat de la Pia Almoina del Pa de la Seu, en l'últim quart del segle XVIII es creà a Girona un hospici i casa de misericòrdia amb l'objectiu de socórrer i mantenir els pobres. A més de la construcció d'un edifici adient es formà una Junta per al bon govern de la institució¹.

La Institució

Segons llegim en les ordinacions del 1786² eren admesos els nois (fins a 15 anys) que demanaven caritat o estaven sols, sense pares o tutors, i els vells (més o 60 anys). La resta d'homes eren destinats al servei militar o a les obres públiques, segons l'edat, exceptuant els invàlids.

Fent una ràpida ullada als documents, observem que alguns entraven voluntàriament i altres per força. La majoria dels joves eren de condició social baixa, molts amb els pares morts o amb un sol progenitor inca-

paç de mantenir-los. Sovint tenien defectes físics (sord, mut, manxol...) i mentals («loco»). En les paperetes d'ingrés veiem les anotacions de «pobre y ximplet» o «pobre y tenir lo mal de Sant Pau» (epilèpsia), també hi pot constar «pobre y no poder-lo corregir son pare».

Les dones podien ingressar petites i adolescents (fins a 15 anys), joves (15 a 25 anys) solteres, velles i impossibilitades. Més endavant en el temps s'acceptaren aquelles dones vídues o casades que deixessin de viure amb els marits i demostrassin la condició de pobresa. També les «muchachas

HISTÒRIA

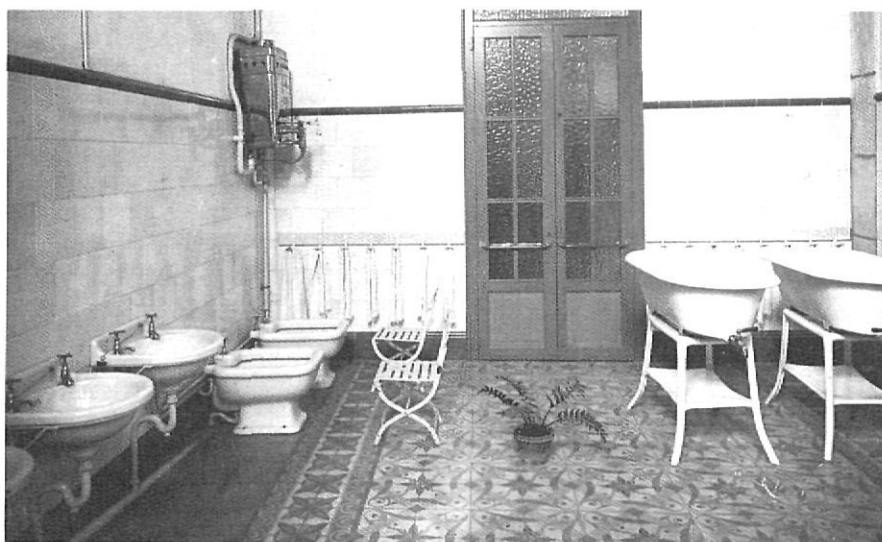
AIAG

Monges de l'Hospici a començament de segle.

AIAG

Cosidores que apedaçaven la roba de l'establiment.

Els lavabos dels pàrvuls. Les fotografies no signades que il·lustren aquest article han estat cedides per Juanita Serrallonga.

perdidas, próximas a perderse y las inocentes pero no las casadas ni viudas viciadas y perdidas». Un altre grup que entrava a la casa era el dels expòsits o fills de pares desconeguts, a partir dels sis anys, els quals havien sobreviscut a l'hospital.

En el cas dels homes adults, la manca de recursos econòmics era un factor determinant (pobres de solemnitat, captaires), i també les malalties mentals o físiques («faltar de judici», «faltar de coneixement»). També podien acudir-hi els presos que, per tenir una edat avançada, no poguessin ser desterrats.

A l'hospici, hi portaven persones de tota la demarcació, l'admissió de les quals estava generalment gestionada pel rector o els regidors de la vila. A tall de mostra transcrivim un petit informe de l'Ajuntament de Lledó de final de segle XVIII: «Nosaltres los infraescrits certificam y fem fe que lo noi que acompanya Pere Moret de est poble de Lledó, lo nom y apellido del qual ignoram, però segons noticia, és natural de St. Llorenç de la Muga, de molt temps a esta part lo vehem per est poble despullat sens ensenyansa ni correcció y ab perills gravissims de tenir una vida perduda, mala y escandalosa, per falta de educació y ensenyansa, y que verdaderament si la pietat y misericòrdia del St. Hospici de eixa ciutat de Gerona no.l té detingut per llarch temps per a educar-lo y ensenyar-lo, som de sentir, que incorrerà en los perills sobredits, y para que constia als administradors de dit Hospici y ne tingat pietat fem la present certificació vuy als 4 de juliol de 1791. Los regidors de Lladó. (Signatura i segell). Sobre l'origen geogràfic dels acollits per l'hospici hem buidat els registres de 1804-1806, per tal de d'establir-ne la procedència.

Gairebé la meitat dels individus pertanyien al Gironès (42,5%), dels quals convé destacar la importància de Girona capital, amb un 30,6%, percentatge que cal afegir al 41% dels nens i nenes procedents de l'hospici de la mateixa ciutat; sobre el resultat total els expòsits representaven un 17,5% dels ingressats a l'hospici.

L'Empordà agrupava una quarta part dels admesos (15,25%) del Baix Empordà i un 10,8% de l'Alt Empordà). Seguien les comarques de la Selva, amb un 9,5%, i la Garrotxa, amb un 8,25%. A major distància trobem el Maresme (5,4%) i el Barcelonès (3,8%). La resta de Catalunya representava una mica més del 3%. El nombre d'estrangers era insignificant (dos francesos i un portuguès).

Com veiem, l'Hospici de Girona acollia principalment els desvalguts de la pròpia capital de corregiment, i els de les immediates comarques costaneres (Empordà, Selva i Maresme) i, en menor mesura, la Garrotxa o Muntanya.

L'Hospici i Casa de Misericòrdia de Girona els procurava l'alimentació i el vestit. «*La ración diaria de los pobres ha de ser de una porción de escodilla del País compuesta con legumbres, verduras, tocino y arròs, y con una pequeña porción de perdiz y hígado de cordero a medio día, y con una ración de arròs con tocino por la noche u otro equivalente, puesto que ha acreditado la práctica, que es lo que mejor prueba en dicha casa, y sale con más comodidad, y el pan que para los hombres será libra y media, y para las mugeres, muchachos y muchachas quinze onzas, se les repartirá en comida, cena y desayuno, convirtiendo lo último en sopa, que con menos basta, y les cria más robustos*». El vi només se servia «*a aquellos que por su edad o debilidad lo necesitan con moderación y precediendo siempre el dictamen del médico y licencia del capellán*».

Es procurava donar-los feina, ultra inculcar-los una doctrina cristiana. Els homes podien servir d'aprenents a artesans de la capital (sastre, sabater), però també es podien quedar a treballar a les manufactures tèxtils del propi hospici. Les dones podien ocupar-se de la cuina, cosir, brodar, filar cotó i cànem, netejar roba al

mateix hospici, o bé anar a servir de criades a cases de Girona.

Les sortides definitives eren poques. Els nens podien ser recollits per algun familiar, les noies tenien la possibilitat del matrimoni, sempre difícil per la seva condició. Tot i que els permisos temporals per marxar eren regulats i vigilats, es produïen moltes fugides, sols o en companyia. Alguns dels qui s'escapaven tornaven. En un informe del 29 de març de 1788 es diu que «*en los que se escapan y buelven, en castigo no debería admitírseles, sino haciendo un año más de aprendizaje de el tiempo que les faltaba para concluir porque continuándoles el tiempo no sufren ninguna pena y esto mismo es causa que no se detengan de hirse, y aún deberían sufrir la pena de perder todo lo que ganaron para si todo el tiempo que estubieron en la casa*». Un dels problemes amb què es devien trobar sovint era el de la conducta i compliment dels deures.

Un cas a banda eren els expòsits, guarits els primers anys a l'hospital, on la mortalitat infantil era molt alta. D'entre els qui sobreviuen, uns eren adoptats per famílies i els altres anaven a parar a l'hospici. En el quinquenni de l'1 de juny de 1816 al 30 de juny de 1821, dels 1064 nens i nenes que eren a l'hospici, un 46,71% moriren, un 11,56% foren afillats, i solament un 1,4% es traslladaren a l'hospici (la resta romangué a l'Hospici de Santa Caterina). En el quinquenni següent (1-VII-1821 al 30-VI-1826) sobre un total

de 1400 infants, un 67,85% finaren, un 5,64% foren adoptats, mentre que un 3,07% passaren a l'hospici. Les dades realment parlen per si soles³.

Els sobrenoms (1804-1806)

La bibliografia que tracta els sobrenoms sempre topa amb una dificultat: la classificació. Moreu-Rey⁴ recull les diferents taxonomies realitzades fins avui: la formal, purament lingüística, que estudia la morfologia i sintaxi dels àlias; l'estadística, el recompte de la freqüència d'un renom en una àrea determinada. I finalment la semàntica, segons el significat, que enllaça amb la sociolingüística i ens relaciona el motiu amb el seu origen, i que és la que l'autor desenvolupa i aplica amb encert. És la que seguirem.

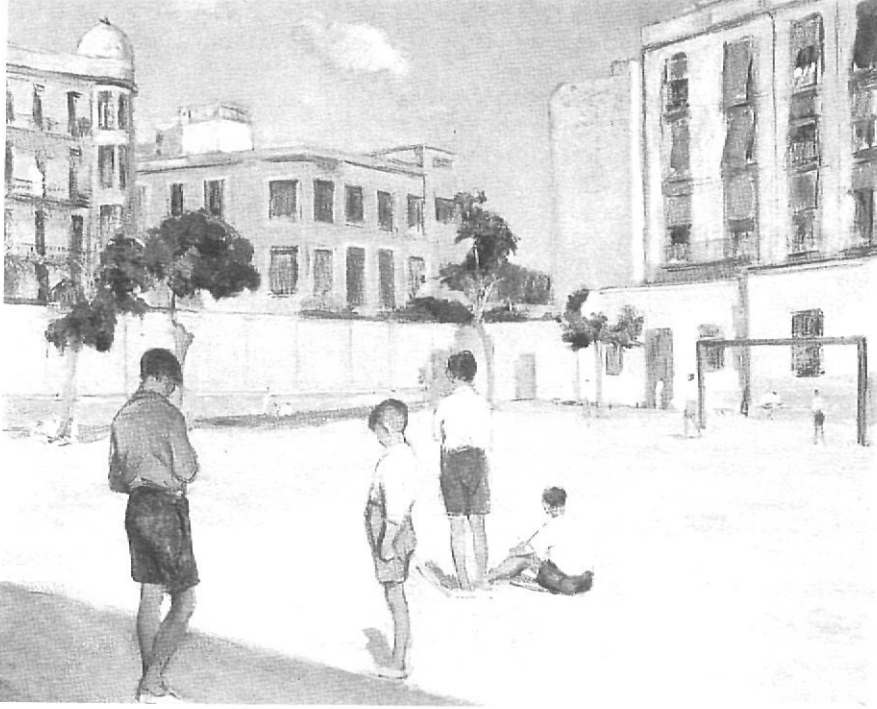
La nostra aportació difereix dels estudis fets fins ara per la seva temporalitat: estem davant de sobrenoms en ús, en formació, vius. La documentació ens permet una anàlisi sincrònica, a principi del segle XIX, en un ambient molt concret: l'Hospici de Girona. Els resultats ens apropen a la pressió del grup en la formació de renoms, a la funció designadora d'un individu, i al mateix temps a la necessitat d'identificació en els casos de manca de cognom.

Veurem les diferències segons els sexes, els grups semàntics de major i menor volum, i també explicarem

Bressols de lactància a l'Hospici de Girona

HISTÒRIA

«Pati de l'Hospici», oli de Domènec Fita, 1946. A mà dreta, els edificis del carrer Nou. A mà esquerra i al centre, els de la Gran Via.

alguns nuclis de significat que avui ja no s'empren.

La importància del sobrenom ja la veiem en els impresos on s'inscrivien els orfes en entrar. Les columnes s'intitulen: *Nombre, cognómbre, sobrenómbre, patria, estado, edád, die, mes, año de entrada*. El sobrenom era la forma de cridar-se entre ells, i al mateix temps tenia un cert i obligat reconeixement oficial.

Complia la funció d'«element suplementari diferenciador» en tot el sentit de la frase. Només en una ocasió apareix un sobrenom repetit en les noies, precisament en dues germanes

(paperera, potser relacionat amb l'ofici del pare). En els nois se'n repeteixen quatre: dos en defectes físics (mut i ciego), un que és una comparació amb un animal (esquirol), i un és un topònim (Sant Feliu).

Apreciem un rebuig de les estructures establertes que respon sobretot a l'ambient hostil en què es desenvolupen els residents a l'hospici. La creació de renoms resta, però, anònima. Només coneixem l'autoria dels que corresponen als nens sense cognom, orfes, fills de l'hospici. El 95% (sobre 19) dels nens i el 92% (sobre 35) de les nenes expòsites tenen un sobre-

om. Són els més descriptius que ens relacionen l'individu amb algun aspecte físic, defecte (mig ull), o una cacolàlia infantil (mam), etc.

Passem a una anàlisi pormenoritzada. En primer lloc apreciem un major volum de renoms entre els homes i nois: un 70,25% dels incrits (111 de 158) responien a un àlias, molts d'ells en relació amb el seu aspecte físic i de caràcter. En canvi en el contingent femení, les que tenen un renom només són el 44,44% (76 de 171), fet que ens parla d'un major control social.

En segon terme, si bé molts dels signes són purament descriptius, en què la relació signe i objecte és d'igualtat, en d'altres se'ns fa més difícil la identificació pel fet de l'ús de significats diferents dels normals. Hi ha múltiples analogies i eufemismes. També ens apareixen noms en juxtaposició (la borda de Castelló, tio ceques).

Anàlisi dels grups

Vegem grup per grup de la nostra classificació, simplificada i adaptada, de tipus semàntic.

GRUP I: Situació familiar. Trobem pocs exemples en relació amb la

Entrada principal de l'Hospici.

Jugadors de futbol al pati dels nois, amb la Gran Via al fons.

situació familiar, ja que es tracta precisament d'orfes i gent sense família que és acollida per la institució. Només un «viudo» (que no ho era, potser n'era fill) i una «bessona».

GRUP II: Situació social. Hem classificat dins la situació social el «violet», el «xiquet» i la «xiqueta».

GRUP III: Característiques físiques i de caràcter. El tercer és el grup més important quantitativament, amb un 33,7% de tots els sobrenoms. Hem dividit el grup entre els descriptius (38,1% del total del grup) i els comparatius. Les descripcions són molt clares. Podem distingir els compostos (avi de les crosses, noi de les vetes), els que esmenten defectes físics (mut/da (3), *ciego* (2), gepa, narisa), els de l'aspecte extern (vermell, pelat), i els de caràcter (trompet, saltiró).

Entre els segons hem diferenciat els d'animals (36,5% del grup), els de vegetals (4,8%), els d'objectes (15,9%), els de personatges (3,1%) i els d'edificis històrics (un, la Torre Gironella, edifici de Girona). Els que fan referència als animals, la majoria tracten d'ocells i denoten una alt coneixement de la zoologia propera, si bé també, n'hi ha alguns que ens mostren la manca d'higiene del lloc (xinxà, puça pessiga). En canvi hi ha pocs noms de vegetals, dos relacionats amb el bosc (bolet i *romero*).

Les comparacions amb els objectes quotidians aporten un moble (l'escambell), un barret militar (xacó), i un ninot de palla (el tarlà), termes avui desapareguts del vocabulari quotidià.

Dos són els personatges comparats: un de la Bíblia, en relació amb la força física (Samsó); i un ésser marginat, un bandoler (Serrallonga).

GRUP IV: Activitat professional. Els sobrenoms que tenen relació amb l'activitat professional i no professional són pocs. Hi ha oficis de baixa extracció social que, o bé corresponen al individu, o bé als seus pares (barquer, cabrer, mesoner, moliner, perruquer i *sereno*). Es reflecteix l'època de guerra amb la presència de termes militars (dragó, soldada, xacó).

De caire religiós apareix un «prior» home, un «frare» noia, i una «monja». Com a ofici no professional, suposem, hi ha el de «balladora». Una metonímia ens parla de la cuinera del centre la «forquilla».

GRUP V: Relació amb antropònims. Hem distingit entre noms i cognoms, i entre els qui es corresponen amb els reals i els qui no. Representen el 23% de tota la llista, i afecten més els homes que les dones (62,8% d'homes, entre els quals només un 17,4% no es corresponen amb el propi).

Els diminutius són importants (Biel-Gabriel, Falets-Rafael, Peric-Pere, Toni-Antoni, Maia-Maria Anna, Pepa-Josepa, Pona-Josepa, Tereseta-Teresa). Dos provenen d'una mala pronunciació i metàtesi (Llàtger-Llàtzer i Caterinta-Caterina). Dos més són feminització de noms, segurament del pare (Mateua i Gregòria), mentre un manté el sexe masculí tot i estar aplicat a una dona (Joan). Dels cognoms

només un es modifica (Cros-Carós) i tres es feminitzen (Medinyana, Saiola i Caimona).

GRUP VI: Lloc d'origen o de residència. El sisè grup té relació amb els topònims, si bé hem agrupat les ètnies, perquè també es refereixen a llocs d'origen. Representa un 23% del total.

En els d'ètnies hi ha dos francesos (gavatxet i *francisillo*), un de Portugal (portuguesa), un de Marroc (*marrueca*), i tres de regions properes a Catalunya (*navarro*, manyo, mallorquí).

En la toponímia podem distingir entre els que designen els habitants d'un lloc i els llocs (de barceloní a Sant Feliu). En els femenins simplement cal apuntar la feminització d'alguns topònims (Celrana, de Celrà).

Com en el grup anterior n'hi ha que coincideixen amb el poble inscrit, i altres no. Si pensem en la gran mobilitat de la gent que demana asil a l'hospici o que hi és conduïda, se'ns fa difícil desestimar que el renom no sigui el nom del lloc de naixement, o del qui hi havia viscut molt de temps.

GRUP VII: Expressions infantils. En aquest grup incloïem les expressions, onomatopeies i cacolàlies infantils. Hi trobem des del clàssic «goita» al més difícil «nitnara» o l'«escuracacuc».

Apèndix: classificació⁵

1. SITUACIÓ FAMILIAR: vidu / bessona, borda de Castelló, pubilla.

11. SITUACIÓ SOCIAL: violet, xiquet / xiqueta.

III. CARACTERÍSTIQUES FÍSiques I DE CARÀCTER:

— comparacions amb animals: canari, cardina, colom, esquiol (2), fura, gall mort, geneta, mosqueta, mico, mustela, ocell, passerell, puça pessiga, rateta, rossinyol, tortuga, verro, xinxà / guillota, piula, rossinyol, xaia.

— Comparacions amb vegetals: bolet, *romero* / pera.

— Comparacions amb personatges: Samsó, Serrallonga.

— Comparacions amb edificis històrics: Torre Gironella.

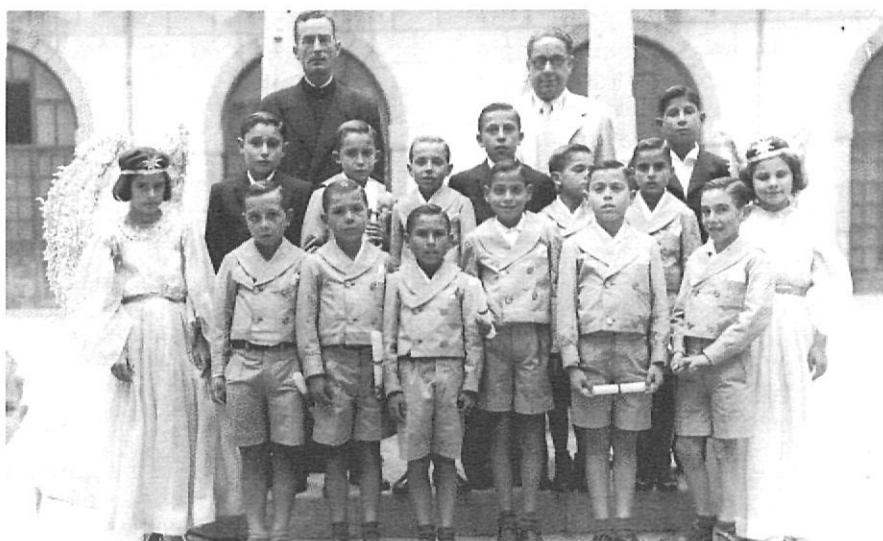
— Descriptius: avi de les crosses, blanc, *ciego* (2), gepa, guenyo, mut (2), noi de les vetes, pelat, tio ceques, trompet, vermell / enveja, lleganyica, manxol-baldada, mig ull, muda, narisa, saiola, saltiró, tres golls, voltes.

Un altre aspecte del pati, amb els tallers de sabateria i sastreria.

Hospicians al pati de pàrvuls, avui integrat a la Casa de Cultura.

Interns de l'Hospici amb els directius de l'establiment.

IV. ACTIVITAT PROFESSIONAL: barquer, cabrer, dragó, estudiant, mesoner, moliner, perruquer, prior, sereno / forquilla, frare, monja, papepera (2), pastora, soldada.

V. RELACIÓ AMB ANTROPÒNIMS:

— Noms i diminutius (coincidència): Biel, Cintet, Dalmau, Damià, Falets, Josep, Llätger, Llorenç, Onofre, Pere d'Oló, Peric, Pius, Silvestre, Toni, Ventura / Caterinta, Ignàsia, Llúcia, Maia, Pepa, Pona, Tereseta.

— Noms i diminutius (no coincidència): Genís, Jan, Nicet / Gregòria, Joan, Mateua.

— Cognoms (coincidència): Boix

Candela, Canilla, Cros (Caròs), Gasau, Palou, Romani, Ubac, Valls.

— Cognoms (no coincidència): Ximinis / Medinyana, Marès, Rosés, Saiola, teta Caimona.

VI. LLOC D'ORIGEN O RESIDÈNCIA:

— Toponímia: barceloní, Cànova, Cassà, Estanyol, Lacot, Linares, Madremanya, olotí, Peralada, Pirineu, Pullastret (Ullastret), Roses, Sant Feliu (2), Sant Julià / Ansies, Banyoles, Bàscara, bisbala, Cadis, Celrana, Cerdanya, Claret, Esparraguera, Esperanceta, Espinavell, Gualta, Llorana, Pineda, Portal, Quart, Sils, Torroella, Viernès.

NOTES

1. Sobre la seva evolució històrica podeu consultar E. Mirambell, «Notes per a la història de la Casa de Misericòrdia i l'Hospici». A *Revista de Girona*, 89 (1979): 265-169. La documentació de l'Hospici es conserva actualment a l'Arxiu Històric de Girona.

2. *Ordenanzas para la Real Casa de Hospicio, y Misericordia de Gerona, aprobadas por S. Magestad*. Imprenta Narcís Oliva. (3) En un informe del novembre de 1824 es fa constar que la guerra del francès produí greus problemes en el cobrament de les rendes destinades al manteniment dels expòsits, això feu que «*aquellos infelizes quedaran sumergidos en el seno de la miseria y no hubo otro auxilio que el de hechar mano de las cortas rendas del Real Hospicio, no para sufragar estas la competente manutención y lactancia de ellos, si solamente para no cerrar las puertas de tan piadoso establecimiento y alargar a lo menos algunos días más la vida de nuestros semejantes; y la misma causa, en la época oscura que felizmente desaparició produjo aún más fatales efectos, por cuyos obstáculos no se ha podido pagar de algún tiempo el salario de las amas de leche de afuera y no pagándose estas no han comparecido otras a buscar niños para lactarlos, por cuya falta han tenido que quedarse tendidos en su triste cuna, alimentándose de poca leche y otros alimentos artificiales, hasta, o que horror!, hasta al último aliento y dar la postrera boqueada arrimadas sus tiernas e inocentes manos a la boca, en además de roérselas!...*»

4. Renoms, motius, malnoms i noms de casa. Ed. Millà 1981. Barcelona, 251 pp.

5. Estan en ordre alfabètic, primer els masculins i després els femenins, separats per una barra (/).

— Ètnies: *francisillo*, gavatxet, *navarro*, mallorquí / *marrueca*, portuguesa.

VII. EXPRESSIONS INFANTILS: Barrabam, escuracacuc, nitrara, patui, patoia, patius, pipus, piu, tutes, xetxa (caca) / goita, mum / mam.

VIII. DESCONEGUTS: goba, Murillo, patxet / anaga, guia.

Josep M.T. Grau i Roser Pulg són llicenciats en geografia i història.